

Relevance of studying the image of “Daeva” in studying the ancient pantheon of Central Asia

Shukhratjon ABDULLOEV¹

Termez State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received July 2021
Received in revised form
20 July 2021
Accepted 15 August 2021
Available online
15 September 2021

Keywords:

dev,
daevas,
daiva,
Avesta,
Aryans,
Indo-Europeans,
Indo-Iranians, Zoroastrianism.

ABSTRACT

The article examines the image of the “Daev (giant)” and its historical significance, which is of particular importance in the pantheon of the ancient peoples of Central Asia, but described in a completely different way as a result of historical processes. The understanding of Zoroastrian deities as the most ancient pantheon of Central Asia is absolutely acceptable. This study aims to shed light on the existence of an old religious doctrine and that it is based on the cult of the Daevs. The importance of the object of research lies in the fact that the study of this cult is of great importance in the study of the development of thinking not only of the peoples of Central Asia, but of all mankind.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ўрта Осиё қадимги пантеонини ўрганишда “Даэва” образини тадқиқ этишнинг аҳамияти

АННОТАЦИЯ

Калигсўзлар:

дев,
даэва,
дайва,
Авеста,
арийлар,
хинди-европа,
хинди-эрон, зардуштийлик.

Мақолада Ўрта Осиё қадимги халқлари пантеонида алоҳида аҳамиятга эга бўлган, бироқ тарихий жараёнлар оқибатида мутлақо бошқа қиёфада тасвирланган “даэва (дев)” образи ва унинг тарихий аҳамияти тадқиқ этилган. Ўрта Осиёда энг қадимий пантеон сифатида, одатда зардуштийлик худолари тушунилади. Ушбу тадқиқотда унданда қадимириоқ бўлган диний таълимот мавжудлиги ва унинг асосини даэва култи ташкил этгани, тадқиқот обьектининг нафақат Ўрта Осиё, балки бутун инсоният тафаккури тараққиётини ўрганишдаги аҳамиятини ёритиб беришга ҳаракат қилинади.

---

¹ PhD student of the Department of “History of Uzbekistan and Source Study”, Termez State University, Termez, Uzbekistan.

E-mail: abdulloyevshuxrat@gmail.com.

Актуальность изучения образа «Даэва» в изучении древнего пантеона Средней Азии

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

дев,
даева,
дайва,
Авеста,
арийцы,
индоевропейцы,
индоиранцы,
зороастризм.

В статье исследуется образ «Даэва (див)» и его историческое значение, имеющее особое значение в пантеоне древних народов Средней Азии, но описываемое совершенно иначе в результате исторических процессов. Абсолютно приемлемо понимание зороастрийских божеств как древнейшего пантеона Центральной Азии. Это исследование направлено на то, чтобы пролить свет на существование старой религиозной доктрины и на то, что она основана на культе даэвов. Важность объекта исследования состоит в том, что изучение этого культа имеет большое значение в изучении развития мышления не только народов Средней Азии, но и всего человечества.

МАВЗУНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ

Ўтган икки аср давомидаги зардуштийлик тарих ва диний таълимотига кўплаб тадқиқотлар амалга оширилди. Ўрта Осиёning зардуштийлик ватани эканлиги ҳақидаги назария фанда машҳур бўлди. “Авеста”га оид кейинги тадқиқотлар зардуштийликка замин яратган, унданда қадимиюроқ эътиқод ҳақидаги маълумотларни тақдим этмоқда. Таъкидланаётган эътиқоднинг асосини эса даэва образи ташкил этади. Бу образнинг тадқиқ этилиши Ўрта Осиёning янада қадимиюроқ пантеонини кашф этилишига сабаб бўладди.

ТАДҚИҚОТ УСУЛИ

Мақола манбаларни қиёсий – мантиқий таҳлил этиш усулида ёзилди ҳамда фанлараро ёндашув методи қўлланилди.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Даэва (“дев” сўзининг “Авеста”даги шакли) атамасининг этимологиясини ташкил этган сўзлардан бирортаси салбий мазмунни ифодаламайди. Аксинча, бу сўз илохий сифатларни ўзида мужассам этган бўлиб, “самовий” [47, 306-309-б.], “порламоқ, нур сочмоқ, чарақламоқ, ялтирамоқ, ёнмоқ, ёқмоқ” [47, 288-б.], “кўрмоқ, қарамоқ” [31, Б. 243]. “назорат қилмоқ” [6, Б. 724–725; Б. 20, 184] каби маъноларни ифодалган. Ҳинд-европа тилда сўзловчи халқлардан фақатгина славянларда ва “Авеста”да *daēva*- сўзи “иблис”ни англатади.

Атаманинг ўзагини ташкил қилувчи сўз (*d[e]i̯-¹) барча ҳинди-европа тилларидағи сўзларда, шу жумладан, илохий исмларда ҳам ёруғ осмонни англатгани ҳолда, эроний тилларда ёвуз руҳни англатиши ажабланарли ҳолат [3, Б. 5].

“Худо”ни англатувчи қадимги ҳинди-эронийлар *дайва* [33, Б. 188–189] – сининг қарама-қарши мазмунанглатувчи тушунчага айланиб, Авестада “сохта илохлар”, “ёвуз худолар”, “ёвуз руҳ”, “иблис” маъноларини ифодаловчи *даэва* -га айланишини одатда тарихий жараёнлар билан изоҳлашади [11, Б. 5]. “Авеста”да даэваларнинг жинсга ажратилганини, эркак даэваларга нисбатан *daēva*-,

аёлларига нисбатан *daēvī-* “маккора” шаклини қўлланганидан ҳам билишимиз мумкин [5, Б. 667–670].

Авестанинг илк қисмларида даэва атамасининг ижобий маъноси ҳам бўлганига оид ишораларни учратиш мумкин. Жумладан, Авеста Гаталарида *daēvō.zušta-* “даэвага маъқул”, иборасининг қадимги Ригведадаги *devā-juštta-* “худога бағишлиган” иборасига ёки Авестадаги *daēva mašya-* “даэва ~ одам”, иборасининг Ригведадаги *devā- ~ mártya-* “Худо ~ одам” иборалари билан алоқадор бўлиши бунинг далилидир.

“Авеста” Гаталари даври, яъни илк зардуштийлик шаклланган вақтдан бошлаб эронийлар диний тафаккурида даэваларга муносабат кескин тарзда салбий тарафга ўзгарган. Шунинг учун ҳам зардуштийлик тарқалган худуд халқлари тилларида, шу жумладан, ўрта форсийда *dēw* [24, Б. 306–309], класик форс тилида *dēv*, ҳозирги форсийда *dīv*, дарида *dēw*, тожикчада *dev*, парфия тилида *dēv* (*dyw*) [7, Б. 39], курд тилида *dēv* [56, Б. 304–305], абхаз тилида *dīv* номи остида “малъун”, “ёвуз”, “иблис”, “ваҳший” мавжудотларни англатган.

Дев образи нафақат эроний тилда сўзловчи халқларда, балки Ўрта Осиё, Кавказ, Ғарбий Сибир, Уралбўйи худудлардаги туркий тилда сўзловчи халқларда мифологиясида ҳам салмоқли ўрин эгаллаган [49, Б. 226]. Кавказдаги озарбайжон [42, Б. 7] ва бошқирдлар [54, Б. 81] мифологиясида дев образи кўп тилга олиниши бунинг исботидир.

Айниқса, ўзбек халқ оғзаки ижодида кўплаб девларнинг номини учратиш мумкин [53, Б. 226]. Аҳамиятли жиҳати, ўзбек халқи яшаб келаётган тарихий заминда, бу образ шаклланган вақтидан то бугунги кунга қадар ўлка халқлари диний эътиқоди ва мифологик қарашларида турли хил ўзгаришлар билан бўлса-да сақланиб қолган. Масалан, сўғдий тилидаги буддавийлик ва монийлик матнларида учрайдига *duw* [15, 7; Б. 211], шу тилдаги насроний матнларида *duw* [*đēi*] “шайтон”, “ишенчсиз, ёлғончи” маъноларида келиши фикримизнинг далилидир [17, Б. 83–88].

Умуман, зардуштийлик тарқалган ёки билвосита таъсир кўрсатган худудлар аҳолиси учун дев образи салбий образга айланган. Уларнинг барчаси даэваларни “ёмон”, “ёвуз”, “ақлсиз” [28, Б. 221–222], “иблис” [4, Б. 36–39], “нопок куч”, “ёвуз рух”, “айёрлик”, “безовта”, “савдои”, “бетайин”, “баҳайбат одамхўр” [50, Б. 225–226] деб тасаввур қилишган.

“Авеста”да даэваларнинг мақоми, моҳияти, хусусиятлари, эволюцияси масаласи икки асрдан бери тадқиқотчиларни мулоҳаза юритишга ундан келаётган илмий муаммодир. Бу масалада тадқиқотчиларни қийнайдиган асосий тўсиқ манбаларнинг чеклангани ва мавжудларининг ҳам тарихий жараёнлар таъсирига учраганидир. Шунга қарамай, ҳар хил турдаги (адабий, эпиграфик, археологик ва ҳ.к.) мавжуд манбалар асосида қадимги диний маросимларга оид маълумотларни тиклаш тўхтаб қолмади. Бу манбалар ичida “Авеста”нинг ўрни бекиёс.

Гарчи, “Авеста” тарихий маълумотлар манбай сифатида тақдим этилса-да, ундаги маълумотларга танқидий муносабатда бўлиш тавсия этилади, зоро, у биринчи навбатда, диний адабиёт ҳисобланади. “Авеста” тарихий жараёнларни нафақат ўзининг диний ақийдаси нуқтаи назаридан изоҳлаган, балки бу диний таълимот тарихий жараёнлар натижасида бир қанча ўзгаришларга учраган. Яна бир муҳим жиҳати шундан иборатки, “Авеста”нинг муаллифи (илк қисмларининг) Заратуштранинг яшаган вақти ва манбанинг пайдо бўлиши ниҳоятда баҳсли масала

хисобланади. “Авеста”нинг вужудга келиш санаси одатда унинг лингвистик хусусиятлари, ундаги ижтимоий-иқтисодий ҳаётга оид маълумотлар асосида тадқиқ этилган. Ф. Алтҳайм [2, Б. 1–14], Л.К. Касартелли [9, Б. 130–132.], Ж. Шарпиентиер [10, Б. 747–755], А. Кристенсен [12, Б. 1–9], К. Клемен [13, Б. 45–56], С.Ф. Десаи [14, Б. 85–95], Ж. Ито [19, Б. 1–10], О. Клима [21, Б. 556–564] В. Лесний [22, Б. 95–107], Ж. Люкиэнс [23, Б. 112–116], А.Д. Нок [29, Б. 272–285], Ж. Пати [30, Б. 260–274], К. Ройер [34, Б. 1–59], П.Р. Сен [35, Б. 85–92], А. Шаҳбози [36, Б. 25–35], Ф. Шпигел [37, Б. 629–645], О. Семерени [38, Б. 226–236], Г. Гноли [16, Б. 159–179] каби бу муаммои тадқиқ этган олимларнинг бу санага оид хулосалари ниҳоятда фарқли ва ҳатто қарама-қаршидир. Бундан ташқари, ушбу манба Қадимги Авеста (Кўхна Авеста, Эски Авеста, Илк Авеста) қисмлари (Гаталар ва Ясна Ҳаптангҳайти) ва Ёш Авеста (Янги Авеста, Кенжа Авеста) матнларига бўлиниб, уларнинг шаклланган даврлари оралиғи 5–6 асрдан бир минг йилгача бўлган муддатни ташкил этиши мумкинлигига эътибор қаратиш лозим [32, Б. 16].

“Авеста” яратила бошланган замин билан у қайта тикланган ҳудуд бошқабошқа ҳисобланади. Гарчи, “Авеста” охирги марта қайта тикланган вақти ва ҳудудининг Эрон сосонийлари салтанати эканлиги аниқ факт ҳисоблансада, унинг шаклана бошлаган ватани ҳақидаги баҳслар ниҳоясига етганича йўқ. Жумладан бу ҳудуд сифатида Жанубий Урал [45, 6; Б. 51, 292], Мидия [18, 83; Б. 88–179], Сиистон [16, Б. 159–179], Гиркания [55, 58-б.], Скифия(Скифиянинг Ўрта Осиё қисми) [39, Б. 320-б.], Мурғоб воҳаси [48, Б. 94–117], Самарқанд [46, Б. 8], ва энг машҳурроғи Хоразм ҳудуди [52, Б. 20] эканлиги тўғрисидаги гипотезалардир. Ҳар бир назария тарафдорлари ўз гипотезаларини асослаш учун “Авеста”дан далиллар топишга уринишган. Юқоридаги ҳудудлардан ҳар бири “Авеста”га асос солган халқнинг ватани бўлиши мумкин, чунки улар кўчманчи чорвадор аҳоли бўлганини барча тадқиқотчилар тан олишади. Яъни, “Авеста” узоқ тарихий давр давомида ва кенг ҳудудларда истиқомат қилувчи бир қанча халқлар тарафидан босқичма-босқич шакллантирилган манба ҳисобланади. Ҳаттоти “Авеста”нинг илк муаллифлари тили унинг кейинги тузувларига нотаниш ёки ўлик тилга айланиб улурган [32, Б. 16]. Айнан мана шу омиллар, “Авеста” матнларини танқидий нуқтаи назардан тадқиқ этишни талаб қиласди.

“Авеста” да Заратуштра томонидан Мазда (Маздаясна) дини тўғри ва нажот келтирувчи эътиқод сифатида тарғиб этилган. Демак, қандайдир нотўғри ва ҳалокатли этиқоддан нажот бериш ҳақида ишоралар мавжуд [44, Б. 158–170]. Яъни, “Авеста” нафақат тарғиб этилган дин ҳақида, айни вақтда у кураш олиб борган ўзидан олдинги эътиқод ҳақида ҳам маълумот берувчи манба ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан, зардуштийликни шунчаки, эзгулик (язата) ва ёвузлик (даэва) ўртасидаги курашга асосланган дуалистик диний қарашларни бошлаб берган таълимот сифатида бир ёқлама қараш тарихнинг кўплаб саҳифаларини соя ортида қолдиради. Даэва атамасининг тадқиқ этиш орқали эса, зардуштийлик шакллангунга қадар амал қилган диний таълимотнинг изларини тиклаш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, даевалар образининг тадқиқ этилиши нафақат Ўрта Осиё, балки бутун инсониятнинг тафаккур тараққиётини ўрганишда муҳим аҳамиятга эга. Таъкидлаш жоизки, даевалар зардуштийлик илоҳларига қарши образ бўлиб қолмасдан, алоҳида эътиқоднинг ҳудолари бўлганини асословчи бир қанча далиллар мавжуд.

Биринчидан, “даэва” сўзи қадимги ҳинд-европа тиллар оиласига мансуб барча тилларда (шу жумладан, Заратуштра ислоҳотидан олдинги эроний тилларда ҳам) “худо” маъносини англатган.

Иккинчидан, даевалар пантеони аниқ иерархияга асосланган бўлиб, ҳар бир даеванинг ўзининг аниқ фаолияти белгиланган.

Учинчидан, даеваларга эътиқод “даэваясна”, унинг эътиқодчилари эса “даэва машайа – даэва одамлари”, “дружванд – сохта эътиқодга эргашувчи” каби номлар билан аталган.

Тўртинчидан, даэваясна эътиқоди кави, карапан, усиж каби ўзининг маҳсус хизматчилар қатламига эга бўлган.

Бешинчидан, аҳамоний ҳукмдор Ксеркснинг “Дайваларга қарши битиклар” – ида даеваларга сифинувчилар юртини эгаллагани ва уларнинг ибодатхоналари бузиб ташлагани ҳақидаги маълумотлар келтирилгани юқоридаги фикрларни юнада қўллаб-қувватланишига хизмат қиласи.

Олтинчидан, даевларга нисбатан ижобий қарашларнинг айрим излари зардустийлик таълимоти тарқалгандан сўнг ҳам Ўрта Осиё аҳолиси ҳаётида сақланиб қолган [1, Б. 275–279].

Даевалар эътиқоди билан боғлиқ масала А. Аҳмади [3], А.С. Миксюк [43], К. Құан [11], И. Кампос [8] тадқиқотларида атрофлича ўрганилган. Бироқ, афсуски бу жараёнлар бевосита юз берган Ўрта Осиё минтақасида бу мавзу эътибордан четда қолиб келган.

Даевалар култининг ўрганилиши Ўрта Осиё қадимги аҳолисининг зардустийликдан олдинги пантеонини аниқлабгина қолмасдан, балки унданда қадимги эътиқод ҳақида янги саҳифаларнинг очилишига хизмат қиласи. Бу ўз ўрнида зардустийликнинг вужудга келиши сабабларини изоҳлаши мумкин. Шунингдек, минтақа қадимги аҳолисининг бронза ва илк темир даври ижтимоий-иқтисодий ҳаёти, сиёсий вазияти ва аҳолининг тафаккур даражаси ҳақида кенгроқ маълумотларга эга бўлиш имконини беради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Abdulloev Sh.B. Positive attitudes to “Dev” in Central Asian people. // The American Journal of Social Science and Education Innovations. Vol. 03. 2021. – PP. 275–279.
2. Altheim F. Das Jahr Zarathustras. – ZRGG, VIII, 1956. 1–14.
3. Amir Ahmadi. The Daēva Cult in the Gāthās: An Ideological Archaeology of Zoroastrianism. Routledge. London and New York. 2015.
4. Bailey H.W. Dictionary of Khotan Saka. Cambridge-London-New York-Melbourne, 1979.
5. Bartholomae Chr. Altiranisches Wörterbuch. Berlin-New York, 1979. s. 667-670.
6. Bartholomae Chr. Altiranisches Wörterbuch. Strassburg, 1904 (repr.: Berlin-New York, 1979). pp. 724-725.;
7. Boyce M. A Word-list of Manichaean Persian and Parthian. Téhéran-Liége, 1977. p. 39.
8. Campos M.I. Ahuras, Dāeuuas y Bagas: una revisión de la terminología religiosa del panteón iranio antiguo// Bandue: revista de la Sociedad Española de Ciencias de las Religiones, nº. 1, 2007, pp. 35-46.

9. Casartelli L. C. A note on the probable date of Zarathushtra. – SpMV. Bombay, 1908. 130-132.
10. Charpentier J. The date of Zoroaster. – BSOS, 3, 1923/1925. 747-755.
11. Chris Ghan. The Daivas in Zoroastrian scripture // Dr. Signe Cohen. Thesis Supervisor. Missouri-Columbia, 2014.
12. Christensen A. On the chronology of the Gathas and the Yashts. – J. of the Iranian Association, IX, 1920. 1-9.
13. Clemen C. Die Zeit Zarathustras. – Zeitschrift für Missionkunde und Religionswissenschaft, 40, 1925. 45-56.
14. Desai S. F. The era of Zarathushtra. – JASB, 12, 1966. N.S. 85-95.
15. Gershevitch I. A Grammar of Manichean Sogdian. Oxf., 1954. p. 7; 211.
16. Gherardo Gnoli. ZOROASTER'S TIME AND HOMELAND. A study on the origins of Mazdeism and related problems, Series minor 7, Naples, Istituto Universitario Orientale, 1980.
17. Henning W.B. Ein manichäisches Bet- und Beichtbuch. – APAW. 1936, № 10. s.83; 88.
18. Hertel J. Die Zeit Zoroasters (IIQF, I), Leipzig 1924; Id; Achämeniden und Kyaniden (IIQF, V), Leipzig 1924.
19. Ito G. Gathica. – Orient, 10, 1974. 1-10.
20. Kellens J. Le verbe avestique. Wiesbaden, 1984. p. 184.
21. Klimá O. The date of Zoroaster. – ArOr, 27, 1959. 556-564.
22. Lesny V. Zarathustra's Leben und Zeit in Lichte der Gathaüberlieferung. – ArOr, 2, 1930. 95-107.
23. Luquiens J. Origin and age of the Avesta. – JAOS, 11, 1885. 112-116.
24. MacKenzie D.N. A Concise Pahlavi Dictionary. L., 1971. p. 26;
25. Mayrhofer M. Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen. Heidelberg, № 10. 1986. p. 777-778.
26. Mayrhofer M. Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. Heidelberg, № 9. 1953-1975. p. 45;
27. Morgenstieme G. Etymological Vocabulary of the Shughni Group. Wiesbaden, 1974. pp. 32; 114.
28. Morgenstierne G. Indo-Iranian Frontier Languages. Vol. II . Oslo. 1938. pp. 221-222.
29. Nock A. D. The problem of Zoroaster. – AJA, 3, 1949. 272-285.
30. Pati J. Date of Zoroaster. – IHQ, 5, 1929. 260-274.
31. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern, 1959. p.243;
32. Prods Oktor Skjærvø. An Introduction to Young Avestan. Copyright. 2003. p.16.
33. Roland G Kent. Old Persian grammar, texts, lexicon. New Haven, 1950. pp. 188-189.
34. Royer Cl. Zoroastre. Son époque et sa doctrine. – Philosophie positive, 1874. 1-59.
35. Sen P. R. The date of Zoroaster. – Calcutta Review, 1928, Oct. 85-92.
36. Shahbazi A. The “traditional date” of Zoroaster explained. – BSOAS, 40, 1977. 25-35.
37. Spiegel F. Über das Vaterland und das Zeitalter des Awesta. – ZDMG, 35, 1881. 629-645.
38. Szemerényi O. Contributions to Iranian lexicography. – JAOS, 70, 1950. 226-236.
39. Абаев В.И. Миф и история в Гатах Зороастра. // Историко -филологические исследования памяти Н.И. Кондрада. М.: Глав. Ред. Восточ. Лит., 1974. С.320.

40. Авдиев В.И. История Древнего Востока. 2-е изд., перераб. и доп. Л.: Изд. полит, лит, 1953. – С. 560.;
41. Авдиев В.И. История Древнего Востока. З - е изд., прераб. и доп. М.: Высшая шк., 1970. – С. 498.
42. Ахлиман Ахундов. Азербайджанские сказки. – Издательство Академии наук Азербайджанской ССР, 1959. – С. 7.
43. Миксюк А.С. Жречество в социальной структуре Авестийского общества (II-средины и I тыс. до. н.э.) // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Минск. 2014.
44. Миксюк А.С. Незороастрийские культуры по данным Авесты. Працы гістарычнага факультетэта БДУ: навуковы зборнік. Выпуск 10. – Мінск, 2015. – С. 158–170.
45. Моисеев А. Где твоя могила, Зороастр? // Уральский следопыт. 1998. №6. С. 6.;
46. Пьянков И.В. Зороастр в истории Средней Азии: проблема места и времени (опыт исторической реконструкции). // ВДИ. 1996. №3. С. 8.
47. Растворгueva В.С., Эдельшиан Д.И. Этимологический словарь иранских языков. Том 2. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2007. – С. 306–309.
48. Сарианиди В.И. В поисках страны Маргуш. М. 1993. с.94-117.
49. Снесарев Г.П., Васильев В.Н. Домусульманские верования и обряды Средней Азии: Сборник статей. – М.: «Наука», 1975. – С. 226.
50. Стеблин-Каменский И.М. Этимологический словарь ваханского языка. СПб., 1999. с. 225-226.
51. Стеблин-Каменский И.М. Гаты Заратуштры. Вступление, перевод с авест. и комментарии И.М. Стеблина – Каменского. // ВДИ. 2000. №2. – С. 292.
52. Толстов С.П. Древний Хорезм. М.: МГУ, 1948. – С. 20.
53. Ўзбекистон миллӣ энциклопедияси. З-жилд. Т. “Ўзбекистон миллӣ энциклопедияси” давлат нашриёти. 2002. 226-бет.
54. Хисамитдинова Ф. Г. Мифологический словарь башкирского языка. – М.: Наука, 2010. – С. 81.
55. Хлопин И.Н. Открытие Гиркании. // Природа. 1989. №4. С. 58.
56. Цаболов Р.Л. Курдские этимологии. – Исследования по иранской филологии. Вып. первый. М., 1997. – Р. 304-305